

УДК 321.01

Політична наука: предмет, структура, методологія

Марія Кармазіна,
доктор політичних наук,
головний науковий співробітник
Інституту політичних і етнонаціональних досліджень
ім. І. Кураса НАН України

Попри інституціоналізацію політичної науки та існування досить розвиненої професійної комунікації політологів, спеціалісти відзначають, що ідентичність політичної науки й донині не знайшла задовільного розв'язання. Час від часу порушуються питання щодо того, чи є політична наука власне наукою? Які критерії наукового підходу до політичного дослідження? Який предмет, структура політичної науки? Серед дискусійних питань є і питання доцільності використання тих чи інших підходів та методів у ході політичного дослідження. У статті висвітлюються підходи вітчизняних та зарубіжних дослідників до вирішення цих непростих питань.

Ключові слова: політична наука, предмет політичної науки, структура політичної науки, методологія політичної науки.

The scientists note that identity of political science has not found appropriate solution yet, in spite of institutionalization of political science and well-developed professional communication among politologists. From time to time questions about political science to be strictly a science raise. What are the criteria of scientific approach to the political research? What is a subject, a structure of political science? Among discussion questions there are the question of the expediency of using particular approaches and methods in the course of political research. The article analyzes the approaches of native and foreign researchers in solving these problems.

Keywords: political science, subject of political science, structure of political science, methodology of political science.

При спробах визначити предмет політичної науки необхідно пам'ятати про чинники, які зумовлюють/зумовлювали його формування і сприйняття.

Перший чинник. Існують дві традиції, які слугують відправною точкою для такого визначення: представники першої зосереджуються переважно на теорії та використанні кількісних методів (останнє можемо спостерігати, приміром, у США); представники другої традиції найперше приділяють увагу історії та герменевтиці [1].

Другий чинник. Визначення предмету політичної науки ускладнює те, що політичне знання надто диференційоване. Сьогодні можна говорити про політичні дослідження, європейські студії, державне управління, політичну соціологію, політичну комунікацію [2] чи, приміром, про дослідження в галузі міжнародних відносин. Тобто ті галузі, які донедавна вважалися інтегрованими у політичну науку, сьогодні у деяких країнах – самостійні дисципліни (наприклад, державне управління чи міжнародні відносини в Україні), в інших – інтегровані в політичну науку. Це не сприяє самоідентифікації політичної науки. Як і зумовлює неможливість забезпечити кількісні (співставні хоча б по 18 західноєвропейських країнах [3]) дані про ключові індикатори політичної науки як академічної дисципліни.

Третій чинник. На погляди щодо предмета політичної науки досить помітно впливали умови, в яких розвивалася політична наука у тій чи іншій країні. Так, політологія як дисципліна викладалася в Оксфорді з кінця XIX століття. 1895 року було створено Лондонську школу економічних і політичних наук. Після Другої світової війни – 1949 року – у Великій Британії було створено Асоціацію політичних досліджень. Звернімо увагу: Асоціація **політичних досліджень**, а не **політичних наук** як називаються аналогічні об'єднання в інших західноєвропейських країнах. Сталося так тому, що засновники Асоціації відкидали ідею американців про **політику як науку**, а розглядали дослідження в галузі політики не стільки як науку, а як **мистецтво**. Увага дослідників концентрувалася переважно на проблемах розвитку політичної думки та інститутах. Ставлення до американського біхевіоралізму було різко негативним (слід, проте, зауважити, що завдяки біхевіоралізму політичній науці вдалося емансипуватися від юриспруденції, історії, соціології, філософії). Не визнавалися поведінковий і кількісний підходи у дослідженнях. І така ситуація зберігалася до кінця 1960-х років [4].

Своєрідним був погляд на політичну науку й у тих, кого свого часу критикував Г. Алмонд, – тих, хто продовжував марксистську традицію в політичних науках – власне марксистів, представників „критичної теорії”, прихильників теорії залежності і теорії світової системи. Г. Алмонд вказував на характерну для них особливість: на їхню думку, політична наука тільки тоді могла б бути наукою, коли б була націлена на побудову соціалізму [5].

Загалом чи не в кожній країні Заходу існує свій погляд на сутність політичної науки, ступінь її **науковості**. Ставлення до політичної науки залежить від того, як і коли в тій чи іншій країні виникла політична наука, які її взаємини з процесами національного визволення. Зародилася вона в надрах юридичних, історичних чи соціологічних факультетів. Її викладачі (чи дослідники) навчалися у власних університетах чи отримали освіту в іншому університеті, в іншій країні. Наскільки вона зазнала американського впливу [6]. Для ілюстрації можна навести приклади Франції і Австрії. У Франції політичну науку як академічну дисципліну довго не визнавали правники. Відтак у жодному університеті, крім Сорбонни, практично немає факультетів політичної науки. Інституціоналізація політичної науки у Франції відбувалася шляхом створення інститутів політичних досліджень. Зокрема, був створений Інститут політичних досліджень в Парижі (Сьянс По Париж), а також шість регіональних інститутів – у Бордо, Греноблі, Страсбурзі, Тулузі, Ліоні, Алжирі (був перенесений в Екс-ан-Прованс) [7]. В Австрії визнання політичної науки як незалежної академічної дисципліни виявилось досить складним політичним питанням. Ця країна не переживала (як Німеччина) денацифікації. Після Другої світової війни академічне життя було паралізоване. Відомі спеціалісти в галузі суспільних наук або були вбиті, або вигнані, або ж дискредитовані співпрацею з нацистським режимом. Повоєнне керівництво соціалістичної партії не бажало повернення вчених, які могли б перетворитися на критиків партії. Певну роль відігравали й антисемітські настрої. Міністерство освіти, очолюване консерваторами, не хотіло дратувати католицьку церкву залученням в австрійські університети емігрантів з лівими поглядами. Вчені, які дотримувалися емпіричної орієнтації („американської” як її називали), перебували під підозрою. Не заохочувалися відкриті дискусії щодо ролі Австрії у Третньому рейху. Зрештою проти створення в університетах кафедр політичної науки виступали працівники факультетів теології, права, медицини, історії та економіки: вони ставили під сумнів „науковість” політичної науки [8].

Певні зміни у ставленні до політичної науки розпочалися у 1960-х роках. Галузь політики все більшої кількості дослідників перестала видаватися чимось другорядним. Показово, що 1971 року К. В. Дойч (гарвардський політолог) у співавторстві з двома молодими вченими опублікував опис досягнень суспільних наук ХХ століття, виокремивши 62 теорії та ідеї [9], які є своєрідним, як погоджуються дослідники-суспільствознавці, „інтелектуальним мінімумом”, яким необхідно володіти кожному дослідникові в галузі соціальних наук, у тому числі й у політичній науці. Серед цих 62 відкриттів перше і друге місця посіли психологія і економіка: саме у цих галузях було здійснено, відповідно, 13 і 12 відкриттів. Третє місце дослідники відвели галузі політики. При цьому, що показово, політика третє місце поділила з... математикою – в обох галузях К. В. Дойч та його співавтори виокремили по 11 значущих

відкриттів. Зокрема, в галузі політики: у 1900 – 1917 роках В. Леніним була обґрунтована теорія партії нового типу і революції; у 1900 – 1938 роках у Англії Б. Вебб, С. Вебб, Б. Шоу та Г. Уелс обґрунтували теорію поступових соціальних трансформацій (фабіанський соціалізм); у 1917 – 1921 роках В. Леніним та іншими була обґрунтована теорія радянської однопартійної держави; у 1918 – 1934 роках в Індії М. Ганді обґрунтував ідею масових ненасильницьких політичних дій; у 1921 – 1955 роках в Англії і в 1936 – 1966 роках в США К. Райт запропонував квантитативний математичний аналіз війни; у 1925 – 1936 роках в США завдяки зусиллям Ч. Мерріама, С. Райса, Г. Госнелла і Г. Лассуела постала квантитативна політична наука; Мао Цзедун у 1929 – 1949 роках створив теорію селянської гериллі; завдяки американцям Г. Лассуелу, І. де Сола Пулу, Б. Берельсону та П. Стоуну в 1938 – 1956 та в 1961 – 1966 роках з'явився контент-аналіз; у США стараннями К. Дойча, Б. Рассета, Р. Мерріта в 1941 – 1954 роках були розроблені квантитативні моделі націоналізму та інтеграції; також у США завдяки праці К. Хітча у 1956 – 1963 роках було проведено аналіз витрат – приходу (плановане програмування при складанні бюджету), а в 1956 – 1966 роках У. Макфі, Г. Саймон, А. Навелл, І. Пул і Р. Абельсон здійснили комп'ютерне моделювання соціальних і політичних систем. Таким чином, галузь політики є сферою, у якій з'являються відкриття, що стають визначальними для розуміння процесів, які відбуваються в сучасному світі.

Втім, не для всіх висновки К. В. Дойча стали „істиною в останній інстанції”. З кінця 1950-х років усі соціальні науки (у тому числі й політична) зазнали критичних нападів. Чи не найбільшу активність у цьому проявили П. Вінч та Е. Макінтайер, книги яких вийшли у світ, відповідно, у 1958 та в 1978 роках. Вони засумнівалися, по-перше, у тому, чи варто парадигми природничих наук застосовувати до вивчення суспільства і, по-друге, у можливості соціальних наук пояснити і передбачити поведінку людини [10]. Слід пригадати, що й представники політичної науки (Д. Істон і Д. Трумен) у 1960-ті роки критикували політичну науку (хоч і під іншим кутом зору) за відсталість у порівнянні з іншими соціальними науками.

Промовистий факт: нині на Заході критика діяльності кафедр, які розроблюють проблематику в межах політичної науки, здійснюється колегами з інших університетських кафедр (наприклад, теології чи медицини). І пояснюється така ситуація досить прозаїчно: іде боротьба за перерозподіл фінансових ресурсів. Відтак тема ненауковості політичної науки, її неповноцінності тощо все ще мусується. І критерії „науковості”, що пропонуються представниками різних галузей науки, досить різні. Не збігаються вони й у представників однієї галузі, які працюють у різних університетах.

Вважаю за доцільне звернути увагу на те, що в Україні (як і в Росії) часто говорять про **об'єкт** і **предмет** політичної науки, намагаючись відокремити їх одне від одного. Правда, іноді йдеться тільки про **предмет**,

а **об'єкт** автори підручників залишають поза увагою. (Говорю саме про авторів підручників, адже за весь час, що минув від моменту зародження політології в Україні й до сьогодні, у нас, наскільки мені відомо, не з'явилося дисертаційних досліджень, у яких би порушувалися питання, пов'язані з предметом/об'єктом політології. Тож можемо посилалися тільки на підручники). Що стосується підходів зарубіжних дослідників, то слід відзначити, що у їхніх працях вживається і термін **об'єкт**, і термін **предмет**. Але ці терміни (як можна судити після ознайомлення з матеріалами, наприклад, американської та британської енциклопедій) вживаються то як синоніми, то автори ведуть мову тільки про об'єкт, то тільки про предмет, але з текстів стає зрозуміло, що ці два поняття взаємозамінні.

З часу поступової інституалізації політичної науки і аж до сьогодні предмет політичної науки не був сталим. Так, американці (під впливом німців) найперше витрактовували політичну науку як науку про державу. У біхевіоральний період (начала якого сягають 1920-х років, а завершилася „біхевіоральна революція”, на думку Д. Істона, 1967 року) більшість дослідників дотримувалася думки, що предмет політичної науки – політична система та владне розподілення цінностей (як твердив Д. Істон). Втім, була й інша позиція: Г. Д. Лассуел зауважував, що коли говорять про політичну науку, то мають на увазі науку про владу [11].

Нині ж більшість західних дослідників погоджується з тим, що предметом політичної науки є політика, політичне (на дослідження яких як на окремий предмет не претендує жодна інша наука). Іншими словами, предмет політичної науки – **Policy, Polity, Politics**, де під **Policy** розуміють потреби, інтереси, цінності; під **Polity** – інституційний зріз політики; під **Politics** – політичний процес.

Зверну увагу, що серед підручників, написаних українськими авторами, найбільш точно, на мою думку, предмет політичної науки передали автори підручника „Політологія” А. Колодій, В. Харченко, Л. Климаська, Я. Косміна. Вони зазначають, що політологія – комплексна наука, яка вивчає зміст, інституційно-організаційні форми політичної діяльності, а також способи взаємодії учасників політичного процесу.

Поділяючи такий погляд на предмет політичної науки, відзначу, що в колі західних дослідників все частіше лунають голоси, що політична наука не має оминати своєю увагою і те, що є потенційно політичне, оскільки неуха до нього в сучасному світі обертається уже сьогодні (чи завтра) тими чи іншими політичними проблемами. Політика не може бути пояснена винятково політикою: безліч чинників, які є, на перший погляд, далекими від політики, насправді справляють на неї визначальний вплив (приміром, коли йдеться про прийняття політичних рішень). Тобто, як бачимо, є бажання і можливості для розширення предметного поля політичної науки.

Інший момент стосується того, що, на думку багатьох дослідників, політична наука не повинна оминати увагою минулі політики. Доводилося чути від наших істориків і політологів, що політична наука має перейматися проблемами, коріння яких сягає „глибини” у 20 – 30 років і не більше. Всі інші спроби заглибитися – це втручання в історію, наслідком чого стає поява нібито псевдоісторичних праць. Дозвольте не погодитися, адже, по-перше, у політичній науці є традиція, пов’язана з іменами К. Скіннера, Дж. Покока, Дж. Данна, які заснували „нову історію політичної думки”. Аналіз минулого здійснюють, розвиваючи і „генеалогію знання” М. Фуко та інших структуралістів. Автори дослідження „Політична наука в історичній перспективі. Дослідницькі програми та політичні традиції” (за редакцією Ф. Джеймса, Дж. Драйзека, Ст. Леонарда; Кембридж, 1995) наголошують, що історія з кінця XX століття „опинилася в центрі політичних досліджень і як предмет, і як метод”. Французькі дослідники Л. Блондьо та І. Делоа, говорячи про виникнення нового напрямку політичної науки – історичної соціології політики, яка, на їхню думку віддзеркалює „справжню інтелектуальну близькість політичної науки та історії”, вказують, що фактично відбувся справжній „історичний зсув у політичній науці Франції” [12]. Тобто сумнівів у тому, що політична наука може і повинна досліджувати „минулі політики”, „минулий процес” тощо залишається все менше.

По-друге, слід взяти до уваги й іншу особливість, про яку говорять західні дослідники. Це думка, що між дисциплінами існує „простір”, „території”, які, за влучним висловом М. Догана, відкриті для взаємодії між спеціальностями і дослідницькими областями шляхом гібридизації наукових відгалужень [13]. І сучасна наука чи не найбільш успішно розвивається на цих „нічийних” територіях. Саме на стиках наук з’являються найцікавіші дослідження, формулюються „проривні” ідеї. Це засвідчується тим, що в 1990-ті роки було започатковано понад 200 „гібридних журналів” англійською, французькою і німецькою мовами, які „будують мости” між дисциплінами і спеціальностями [14]. Крім того, в німецьких, наприклад, університетах створюються підрозділи міждисциплінарних довготривалих дослідницьких програм, у межах яких об’єднуються вчені одного чи кількох університетів. Так, представники політичної науки 2004 року були залучені в такі проекти, як „Відкриття і закриття ринків” (Бамберг), „Суспільний розвиток після структурних зсувів”, „Перерва поступовості, традиції, формування структур” (Йена/Галле), „Інституційність та історичність” (Дрезден), „Трансформації держави” (Бремен), „Культури пам’яті” (Гессен), „Зміна регіонального сприйняття” (Лейпциг), „Рефлексивна модернізація” (Мюнхен) [15]. Політична наука в таких країнах, як Німеччина, дає, на мою думку, яскравий зразок „гносеологічної зрілості” (скористаємося поняттям П. Фавра) дисципліни.

Гібридизація передбачає накладання, перетинання сегментів дисциплін,

рекомбінацію знання у нових спеціалізованих галузях; інноваційна рекомбінація є зміщенням фрагментів наук [16]. Можна погодитися з тим, що ідеї, які пробивають дорогу всередині спеціальності, зазвичай походять від ідей, що зароджуються при перетині спеціальностей, дисциплін, а не від дослідження, вузько сконцентрованого в конкретній спеціальності; ізольовані спеціальності без припливу нових ідей відмирають [17]. Отже можна говорити, що стару класифікацію соціальних наук потрібно переглянути. Можна погодитися й з тим, що може і повинен переглядатися й предмет політичної науки. Але при цьому має лишитися його стрижень, під яким багато хто із сучасних зарубіжних дослідників розуміє політичну теорію і порівняльні політичні дослідження.

У зв'язку з цим виникає інша проблема, пов'язана з можливістю/неможливістю використання сучасного категоріального апарату для позначення процесів, явищ, феноменів „минулих політик”. Дж. Сарторі зазначав, що нам „необхідні „універсальні” категорії – концепти, які б працювали у будь-якому місці і в будь-який час, але при цьому такі, які, незважаючи на свою вкрай абстрактну всеохопну природу, піддаються емпіричній перевірці” [18]. Все більше й більше дослідників погоджуються з тим, що за допомогою сучасних категорій можна адекватно аналізувати „минулі політики”. Польський політолог Ф. Ришка, наприклад, відзначає, що „категоріям політики властивий такий високий рівень абстракції, що вони ніби й призначені для опису подій протягом століть” [19].

З розвитком уявлень про предмет політичної науки розвивалася і її структура. Наприкінці XIX — на початку XX століття у межах американської „науки про політику” розвивалися чотири дисципліни: американська державна влада, зарубіжна державна влада (порівняльні дослідження), політична теорія чи філософія, основи права. Після Першої світової війни до цих чотирьох дисциплін додалися ще п'ять: політичні партії, громадська думка, групи інтересів, політична комунікація; державне і муніципальне управління; міжнародні відносини, дипломатія, міжнародна політика, міжнародні організації; законодавчі органи і законодавство; державна влада і економіка. Замість **основ** права ввели **публічне** право.

У період 1930-х – 1960-х років Американська асоціація політичної науки (ААПН) дотримувалася такої структури політичного знання: 1) американська національна державна влада; 2) порівняльна державна влада; 3) міжнародне право і міжнародні відносини; 4) політичні партії; 5) політична теорія; 6) державне і муніципальне управління; 7) публічне право; 8) державна влада штатів та місцева влада. Зникли, як бачимо, законодавчі органи і законодавство та економіка як напрями досліджень. Ця структура склалася внаслідок значного впливу на американську політичну науку школи Ч. Мерріама.

У Європі у той час структура політичної науки була схожою, але була й своя специфіка: багато уваги приділялося проблемам політекономії,

політичній історії, а в деяких країнах, як, наприклад, у Франції, політичній соціології.

Перегляд напрямів дослідження зумовлювався формуванням нових його галузей. Так, під час Другої світової війни дослідники почали проявляти інтерес до вивчення політичного курсу тієї чи іншої держави, здійснення урядами тих чи інших політик, розв'язання конкретних завдань. На початку 1950-х років вивчення політичного курсу обґрунтував Г. Лассуел. 1960-і роки стали часом появи фемінізму, що пов'язують з виходом 1963 року книги Б. Фрайді „Таємниця жінки” та створенням 1966 року в США Національної організації жінок. Кінець 1980-х років ознаменувався виходом книги Р. Мастерса „Природа політики”, у якій автор прагнув поєднати політичні та біологічні підходи.

1968 року ААПН прийняла рішення про зменшення до трьох кількості напрямків у межах політичної науки. Структура політичного знання набула такого вигляду: сучасні політичні системи; міжнародне право, міжнародні організації і міжнародна політика; політична теорія і філософія. Але реально існувало 28 „направів” досліджень (субдисциплін). 1973 року ААПН знову переглядає напрями досліджень і затверджує вісім: 1) іноземні та кроснаціональні політичні інститути і політична поведінка; 2) міжнародне право, міжнародні організації і міжнародна політика; 3) методологія; 4) політична стабільність, політична нестабільність і політичні зміни; 5) політична теорія; 6) державна і муніципальна політика: її формування і зміст; 7) державне і муніципальне управління; 8) політичні інститути, політичні процеси і політична поведінка в США. У межах цих дисциплін було виокремлено 60 самостійних субдисциплін.

1975 року вийшла друком праця „Керівництво з політичної науки” у восьми томах. Кожен том фактично репрезентував одну із галузей політичного знання: перший том — „Політична наука: галузь досліджень і теорія”; другий том — „Мікрополітична теорія”, третій том — „Макрополітична теорія”, четвертий том — „Неурядова політика”; п'ятий — „Інститути і процеси державної влади”; шостий — „Політика і ведення політики”. Стратегіям дослідження був присвячений сьомий том, а восьмий — міжнародній політиці. Як бачимо, відбувався активний пошук найбільш точних понять для представлення структури політичної науки, уточнення її структурних підрозділів.

1985 року американські політологи здійснили чергову експертизу напрямів розвитку політичної науки і виокремили в межах політичного знання одинадцять областей: 1) державне і муніципальне управління, аналіз політики; 2) формальна теорія і прикладне застосування; 3) національна політика; 4) порівняльна політика; 5) політична культура та ідеологія; 6) міжнародні відносини; 7) публічне право і теорія права; 8) політекономія; 9) політична філософія і етика; 10) філософія політичного дослідження і застосування її результатів; 11) гуманістична політична освіта.

1994 року Міжнародна асоціація політичних наук провела у Берліні XVI Всесвітній конгрес. Проблеми політичної науки обговорювалися за такими напрямками: політичні інститути; політична поведінка; порівняльна політика; міжнародні відносини; політична теорія; публічна політика/адміністративне управління; політична економія; статистика. ААПН того ж 1994 року на своєму конгресі виділила у межах політичної науки такі основні напрями: національна політика; порівняльна політика; міжнародні відносини; методологія; політична теорія; державне і муніципальне управління; публічне право. Було названо і напрямки другого ряду: політичні інститути, політична комунікація, політична поведінка, політекономія, політпсихологія, політфілософія тощо. До окремої групи було віднесено прикладні політичні дисципліни: політичну культуру, політичну освіту, країнознавство.

Переломним у структуруванні політичної науки можна вважати кінець XX століття, зокрема 1996 рік, коли з'явилося дослідження міжнародного (!) колективу авторів під керівництвом Р. Гудіна і Х.-В. Клінгеманна [20]. Згідно з висновками цього колективу вчених, інтегрована політична наука складається з таких дисциплін: 1) політичні інститути (з акцентом на правовому аспекті); 2) політична поведінка (акцент на аналізі виборів та партіях); 3) порівняльна політологія (акцент на мікробіхевіоралістських дослідженнях та аналізі демократії); 4) міжнародні відносини (акцент на неореалістичних, постпозитивістських, феміністських підходах); 5) політична теорія (акцент традицій політичної філософії, починаючи з 1950-х років); 6) публічна політика, державне і муніципальне управління (порівняльна політика); 7) політекономія (політекономічний соціальний аналіз та економічний аналіз політики); 8) політична методологія (акцент на кількісних, експериментальних методах).

У межах цих дисциплін виокремлено близько 100 субдисциплін. Але слід мати на увазі, що визначені дисципліни і субдисципліни не є загальноприйнятим „стандартом” галузей досліджень політичної науки у 18 країнах Західної Європи. Відтак і предмет, і структура політичної науки на початок XXI століття лишаються досить рухомими.

Цікаво порівняти напрями, визначені міжнародною „командою” дослідників, з тими, що існують у нас: теорія та історія політичної науки; політичні інститути і процеси; політична культура та ідеологія; політичні проблеми політичних систем і глобального розвитку; етнополітологія та етнодержавознавство. У нас, як бачимо, немає проблематики політичної економії.

Наскільки мені відомо, українські економісти не досліджують сьогодні політекономічних проблем. Не переймаються ними й політологи. Чому? Тому що у наших університетах політологам не викладаються курси з економіки, математики, статистики, які б давали необхідні знання для дослідження політекономічних процесів. Відтак в галузі політекономії маємо, якщо можна так висловитися, море недосліджених проблем, і

наша політична наука є до певної міри неповноцінною чи, якщо м'якше, дещо однобокою.

Не закріплена у назвах спеціальностей у нас і методологічна проблематика, порівняльні дослідження. Міжнародні відносини, як відомо, в Україні – окрема галузь науки. Як і державне управління. Разом з тим, у нас є історія політичної науки, етнополітологія та етнодержавознавство. Що стосується історії політичної науки, то тут слід відзначити, що європейські дослідники (передовсім британські, німецькі, французькі) зосереджують увагу на розвитку політичних ідей, а не історії науки. Зверну увагу і на те, що європейські дослідники приділяють увагу поясненню, перш за все, політичних процесів у своїй країні через національну традицію. А далі дослідження переміщуються у площину порівняння. У нас якісних порівняльних досліджень практично немає. Зрозуміло, що немає на Заході й такої спеціальності, як етнополітологія та етнодержавознавство. Це наш витвір. Як до цього ставитися? Думаю, що спокійно: на структуру політичної науки в період її формування і розвитку в кожній країні впливав цілий ряд певних чинників. Тож будемо сподіватися, що з часом наша політологія європеїзується: тобто ми зрозуміємо, де у нас існують дослідницькі ніші (заповнити які поки що бракує знань, відповідних умінь), а де нам треба „модернізувати” своє світосприйняття, щоб іти в ногу з часом, щоб політична наука в Україні не була чимось архаїчним, сумішню уламків наукового комунізму, західної політичної науки тощо.

Цікаво поглянути й на ситуацію у сусідів, росіян. У них, на мою думку, теж є проблеми (хоча не стільки наукового, скільки політичного порядку). Слід згадати, що вперше Номенклатура з політичних наук була затверджена ще в радянські часи – 1988 року і була представлена чотирма спеціальностями (теорія та історія політичної науки, політичні інститути і процеси, політична культура та ідеологія, політичні проблеми міжнародних систем і глобального розвитку). Крім того, за спеціальністю „Політичні науки”, але в розділі „Соціологічні науки” були виділені ще дві спеціальності – „Соціально-політичні процеси, організації та управління” та „Громадська думка”.

1995 року в РФ Номенклатуру було доповнено: у галузі „Філософські науки” з'явилася спеціальність „Філософія політики і права”, в галузі „Психологічні науки” – „Політична психологія”, в галузі „Соціологічні науки” – „Політична соціологія”, в галузі „Культурологія” – „Прикладна культурологія”.

1999 року до Номенклатури (в галузь „Політичні науки”) було внесено спеціальність 23.00.05 „Міжнаціональні інститути і процеси”. Таким чином, спеціалізація відбувалася за дев'ятьма спеціальностями. Тобто можна зробити висновок, що 1990-ті роки були часом розвитку політичних досліджень у Росії, коли дослідники з позицій різних наук прагнули подивитися на політичне.

Політичні зміни призвели і до змін у розвитку політології, суттєво

загальмувавши його. Що дозволяє робити такий висновок? 2001 року до Номенклатури було внесено зміни, які викликали досить бурхливу реакцію в наукових колах, оскільки кількість спеціальностей в галузі „Політичні науки” скоротилася до трьох (назви яких набули дещо іншого вигляду: 23.00.01 стала називатися „Теорія політики, історія і методологія політичної науки”; 23.00.02 – „Політичні інститути і процеси, політична конфліктологія. Політичні технології”; 23.00.04 – „Політичні проблеми міжнародних відносин і глобального розвитку”). Зникла спеціальність „Політична культура та ідеологія” та „Міжнаціональні інститути і процеси”. Зникли і ще три спеціальності – 09.00.10 „Філософія політики і права”, 22.00.05 „Політична соціологія”, 24.00.04 „Прикладна культурологія”. Спеціальність 19.00.12 „Політична психологія” трансформувалася в „Соціальну і політичну психологію”.

Згодом спеціальності продовжували трансформуватися, тож спеціальність 23.00.02 стала називатися „Політичні інститути, етнополітична конфліктологія, національні і політичні процеси і технології”. У галузі „Філологічні науки” за спеціальністю „Журналістика” стала можливою підготовка дисертаційних досліджень з політичних наук (10.01.10).

2009 року затверджено нову Номенклатуру, в якій спеціальності в галузі „Політичні науки” мають такий вигляд: 23.00.01 „Теорія і філософія політики, історія і методологія політичної науки”; 23.00.02 „Політичні інститути, процеси і технології”; 23.00.03 „Політична культура та ідеологія”; 23.00.04 „Політичні проблеми міжнародних відносин, глобального і регіонального розвитку”; 23.00.05 „Політична регіоналістика. Етнополітика”. Тобто відбулося доповнення у назвах спеціальностей – додали філософію політики у першу спеціальність, політичні технології у другу, проблеми регіонального розвитку в четверту, відновили третю спеціальність „Політична культура та ідеологія”, створено абсолютно нову п'яту. Крім того, нині можна здобути ступінь з політичних наук у галузі журналістики, політичної психології, політичної соціології [21].

Російські науковці сподіваються, що те, що було втрачено російською політологією в „путінський період”, з часом буде відновлено. Для порівняння: в Україні на сьогодні захист дисертацій на здобуття ступеня доктора/кандидата політичних наук здійснюється за 11 спеціальностями [22]. Але згідно з останньою (лютий 2009 року) редакцією „Переліку спеціальностей, за якими проводяться захист дисертацій на здобуття наукових ступенів кандидата наук і доктора наук, присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань”, затвердженою ВАК України, ступінь кандидата/доктора політичних наук у нас можна отримати всього у двох галузях – „Політичні науки” та „Національна безпека”. Тобто в галузі філософії чи соціології ступінь з політичних наук отримати не можна. Мені здається, що у зв'язку з такою ситуацією нам є над чим подумати, адже у нас фактично „випадають” з процесу дослідження, приміром, філософія політики і політична соціологія.

Таким чином, характерною рисою політичної науки є брак цілісності політичної сутності. У зв'язку з цим нагадаю, що 1990 року Г. Алмонд опублікував книгу з досить промовистою назвою – „Окремі столики: школи і секти у політичній науці”, де окреслив проблему „розділеності” політичної науки, брак у ній об'єднуючого ядра. Над цією проблемою працювала група вчених на чолі з К. Монро, яка фактично підтримала думку Г. Алмонда.

Прагнення дослідників обґрунтувати загальноприйнятний предмет, структуру політичної науки привело їх до висновку, що **об'єднуючим ядром політичної науки могла б стати політична теорія**. Згодом до політичної теорії додали **порівняльні дослідження**. Втім, така пропозиція поки що не знаходить належної підтримки: дискусії тривають.

Дослідники, говорячи про „розділеність” політичної науки, мають на увазі і методологічну „розділеність”. Відбуваються дискусії з таких питань: результати яких і чиїх досліджень є „істинними”, „значимими”, „науково спроможними”? Які методи найбільш адекватні для вивчення політики?

Що стосується методологічного „розмежування”, то найперше зверну увагу на витлумачення поняття „методологія” західними і вітчизняними вченими. Для великої кількості західних представників політичної науки методологія – це вчення про сукупність емпіричних методів, які досліднику належить освоїти і в подальшому, застосовуючи, розвивати. У нас методологію дослідження (політичної науки) розуміють по-іншому. Скористаємося підручником, авторами якого є А. Колодій, В. Харченко, Л. Климанська і Я. Косміна. З точки зору цього авторського колективу, методологічна база політичної науки включає в себе три компоненти: філософію політики, політичні теорії середнього рівня і методи політології (загальнонаукові, логічні, емпіричні). Тут варто зауважити, що західні дослідники філософію політики (чи теорію політики) вважають окремою галуззю політичного знання, яке не має стосунку до методології. Окремо вони виділяють і політичний аналіз, який у нас теж відноситься до методології. Таким чином, маємо два різні підходи до розуміння методології політичної науки.

Тепер звернемо увагу на інший момент. Не всі на Заході схильні вважати єдино цінним дослідженням те, яке спирається на емпіричні методи. Ще у 1980-х роках там заговорили про „трагедію політичної науки”, як назвав свою книгу Д. Річчі. У ній (на думку Г. Алмонда) автор показав, що політична наука як емпірична галузь знання, що не спирається на систему моральних і етичних цінностей та альтернатив і не пов'язана з політичними діями, приречена на крах [23]. На думку Б. Ротстайна (завідувача кафедри політичних наук Гетеборзького університету, Швеція), трагедія політичної науки (в інтерпретації Д. Річчі) полягає в тому, що з неї витіснено такі поняття, як справедливість, нація, право, патріотизм, доброчинність, тиранія, суспільство тощо, а їм на зміну прийшли нові підходи, що спираються винятково на кількісні дані і політичний аналіз. Дослідники відзначають, що саме зміщення наукових

інтересів – з критичних, нормативно значимих питань про основи політики та демократії до питань про емпірично кероване та політично корисне – і допомагає пояснити кризу, в якій опинилася сьогодні політична наука [24].

Захоплення кількісними методами (на шкоду якісним) призвело до того, що політична наука не може багато чого пояснити. Приміром, американцям – чому їх не люблять, чому стало можливим 11 вересня 2001 року? Але ж саме пояснення і прогнозування мають бути основним завданням політичної науки. З урахуванням цього зауважимо, що, з одного боку, не можна не погодитися з тими українськими науковцями, які, вказуючи на „слабкі місця” нашої політології, говорять про інфантильність її емпіричного рівня, про превалювання якісних методів, що використовуються в дослідженнях, над кількісними, про просте незнання, приміром, „моделей структурних рівнянь”, „методів інструментальних змінних”, „аналізу часового ряду”, „багатоваріантного аналізу систем змінних”, які широко використовуються західними науковцями [25]. Але, з іншого боку, будемо пам'ятати, що, отримавши за допомогою згаданих вище методів певні результати, ми повинні пояснити їх. А ось цього часто-густо й не відбувається у американській політичній науці, що дозволяє самим же американським дослідникам іронізувати, зауважуючи, що політична наука перетворилася на журналістику з цифрами, говорити про засилля політекономії і політичної психології (і, відповідно, характерних для них методів дослідження) та сумніватися в тому, що ознакою справжньої науки є тільки математична формула. Насправді ж тільки поєднання кількісних і якісних методів дає більш-менш адекватні результати, за допомогою яких і стає можливим пояснення політики та прогнозування.

Зверну увагу ще на кілька моментів. Перше. У наших дослідженнях дуже часто вживається поняття „об'єктивні висновки” чи „об'єктивне дослідження”, яке вдалося провести, використавши певні методи. Тепер порівняємо: впадає в око, що західні науковці у своїй більшості відкидають саму можливість об'єктивності, неупередженості і прямо заявляють, що стовідсоткове неупереджене дослідження – міф [26]. Друге. Над авторами дисертацій ще тяжіє радянська спадщина, відтак вони одне за одним констатують, що у своєму дослідженні використовують загальнофілософські, загальнонаукові та „спеціальні політологічні” методи. Іншої класифікації ми, здається, не знаємо. Представники західної науки більш вільно почуваються, характеризуючи дослідницькі підходи і методи. Одні виокремлюють три способи-дихотомії, за допомогою яких можна здійснювати дослідження: емпіричний і нормативний підхід (перший описує явища, які можна спостерігати, та кількісні показники; другий акцентує увагу на тому, що має бути); інституційний та біхевіоралістський підходи, використання яких передбачає зосередження на інститутах і поведінці індивідів чи груп. Виокремлюють (зокрема, професор політичної науки в університеті ім. Альфреда в Нью-Йорку Р. Хайнеман) підходи, які

враховують вплив внутрішніх чи зовнішніх чинників.

Існують й інші підходи до класифікації методів. Так, виділяють кількісні і якісні методи, говорять про методи збору та аналізу інформації, визначають групу прогностичних методів, методів компаративістики тощо. Окремо слід сказати про „спеціальні політологічні методи”: їх просто не існує. Єдиним підходом, який постав внаслідок інтелектуальних зусиль представників політичної науки, є політичний інституціоналізм (неоінституціоналізм).

Висновки

1. Предмет політичної науки у XX столітті не був сталим. Дослідники, маючи різні політичні орієнтири, спираючись на різні інтелектуальні традиції, витрактовували його по-різному.

2. На сьогодні предмет політичної науки теж перебуває „в русі”: дослідники (європейські, американські) не мають єдиної узгодженої позиції щодо його меж, базових розділів.

3. Структура політичної науки має свої особливості в кожній країні, що, безумовно, впливає на ступінь розробленості тих чи інших напрямів дослідження.

4. Існує „методологічна розділеність”, наслідком чого є розбіжність точок зору щодо того, **як** потрібно здійснювати політичне дослідження.

Література:

1. **Клингеманн Х.-Д.** Сравнительный анализ развития политической науки в Западной Европе на 2005 г. // Политическая наука в Западной Европе. – С. 20.

2. Там само.

3. Маємо на увазі Австрію, Бельгію, Велику Британію, Грецію, Данію, Ісландію, Іспанію, Ірландію, Італію, Кіпр, Нідерланди, Німеччину, Норвегію, Португалію, Фінляндію, Францію, Швецію, Швейцарію.

4. **Голдсмит М., Грант У.** Британская политическая наука в новом тысячелетии // Политическая наука в Западной Европе. – С. 434.

5. **Алмонд Г.** „Отдельные столики”: школы и секты в политической науке // Политическая наука на рубеже веков. – М., 2004. – №4. – С. 66, 68.

6. **Фурлонг П.** Европейская конференция национальных ассоциаций политических наук: проблемы и возможности кооперации // Политическая наука в Западной Европе. – С. 461.

7. **Блондьо Л., Делоя И.** Современное состояние политической науки: отчет по положению во Франции // Там само. – С.153,154.

8. **Аппельт Э. М., Поллак Й.** Современное состояние политической науки в Австрии // Там само. – С. 48, 49, 50.

9. Див. про це: **Bell D.** The social science the second world war. – New

Brunsurask, London, 1982. – P. 12 – 23.

10. **Хайнеман Р. А.** Введение в политическую науку // Политическая наука на рубеже веков. – С. 51.

11. **Lasswell H. D.** Language of politics: Studies in quantitative semantics. – Cambridge, 1949. – P. 8.

12. **Блондьо Л., Деллоа И.** Современное состояние политической науки... – С. 159, 176.

13. **Доган М.** Новые социальные науки: разрушение междисциплинарных перегородок // Международный журнал социальных наук. – 1998. – Февраль. – С. 153.

14. Там само. – С. 159, 158.

15. **Шюттемейер С.** Современное состояние политической науки в Германии // Политическая наука в Западной Европе. – С. 197 – 201.

16. **Доган М.** Новые социальные науки... – С. 161.

17. **Turner R.** American Sociology: The State of the Art / Eds. Bottomore T. et al. – L., 1982. – P. 359 – 374.

18. **Сартори Дж.** Искажение концептов в сравнительной политологии (I) // Полис. – 2003. – №2. – С. 70.

19. „Список” Д. Белла (Вместо введения) // Политическая наука на рубеже веков. – С. 16.

20. A new handbook of political science /Ed. by Goodin R., Klingemann H. – Oxford, N.Y., 1996. Російський переклад: Политическая наука: новые направления. – М., 1999.

21. Див.: Об утверждении Номенклатуры специальностей научных работников – http://www.extech.ru/library/spravo/vak/new_nomenk.php

22. Щодо наказу ВАК України від 23.06.2005 №377 зі змінами і доповненнями від 14.02.2006 № 73, від 29.05.2006 № 263, від 19.09.2006 № 407, від 12.02.2007 № 70, від 02.07.2007 № 501, від 14.12.2007 № 867, від 02.02.2009 № 45. – Режим доступу: <http://www.vak.org.ua/specrada3.php>

23. Политическая наука: новые направления. – М., 1999. – С. 99.

24. Там само. – С. 154.

25. Политическая наука в Украине: становление и перспективы / Под ред. д. ф. н. О. А. Габриеляна, д. ф. н. О. Д. Шоркина. – Симферополь, 2002. – С. 26.

26. Питання неможливості **об'єктивних** досліджень отримує несподіваний ракурс: у зв'язку з тим, що дослідження в західних країнах здійснюють викладачі університетів, то сьогодні починають луhati нарікання щодо того, що ці дослідники-викладачі утворюють своєрідну касту, яка перебуває між владою і суспільством (студентством), а відтак часто проводить дослідження, в яких зацікавлена саме влада, а не соціум, та інтерпретує їх результати з університетської кафедри в інтересах влади, тобто без необхідної критичності.